

SLOVENCİ V AVSTRIJI KOT EDEN PREDNOSTNIH PREDMETOV V SLOVENSKIH ETNIČNIH ŠTUDIJAH

SLOVENIANS IN AUSTRIA AS ONE OF SALIENT OBJECTS OF SLOVENIAN ETHNIC STUDIES

The research of recent (predominantly Slovenian, but also Austrian) historiographical and / or social scientific production on Carinthian Slovenians in crossborder ties between Slovenia and the Austrian federal province of Carinthia, or Austria - an issue that has traditionally belonged to the central themes of Slovenian history writing - has been a complementary part of the project on processes of ethnic differentiation in Slovenia. This unpublished contribution, which has in part already been presented at two conferences in Austria, contains information about the contents and the characteristics of an extensive collection of recent publications discussing the theme under scrutiny here. It also quotes some results from author's research into the biographies of representative personalities and historical evolution of central minority organisations of Carinthian Slovenians.

Keywords: Carinthian Slovenians, Slovenian history, historiography, national minorities, international relations

Raziskovanje novejšje (predvsem slovenske, a tudi avstrijske) historiografske oziroma družboslovne produkcije o koroških Slovencih in čezmejnih povezavah med Slovenijo in avstrijsko deželo Koroško oziroma Avstrijo - kar že tradicionalno sodi med osrednje teme slovenskega zgodovinopisja - je bil komplementarni del projekta o procesih etničnega razlikovanja v Sloveniji. V pričujočem pregledu, ki je bil deloma že predstavljen na dveh posvetih v Avstriji (doslej pa ne objavljen), so ob opozorilih na vsebino in značilnosti širokega izbora novejših objav na obravnavano temo navedeni tudi nekateri rezultati iz avtorjevih raziskav biografij reprezentativnih osebnosti in zgodovinskega razvoja osrednjih manjšinskih organizacij koroških Slovencev.

Ključne besede: koroški Slovenci, slovenska zgodovina, zgodovinopisje, narodne manjšine, mednarodni odnosi

V projektnem soočenju percepcij procesov etničnega razlikovanja v Sloveniji sta dvema zgodovinarjema – kolegu dr. Samu Kristenu in meni – pripadli različni nalogi, ki sva se ju lotila metodološko različno. Sam sem poleg pregleda (predvsem slovenske, a deloma tudi avstrijske) historiografske oziroma družboslovne produkcije na temo zamejskih Slovencev po drugi svetovni vojni, posebej pa v obdobju po osamosvojitvi Republike Slovenije, to tematiko v nadaljevanju obravnaval kot bistven del slovenskih etničnih študij na eni strani in kot eno od formativnih tematik za percepcije etničnega razlikovanja v Sloveniji na drugi.

Vodila me je tudi ugotovitev,¹ da proučevanje diplomatskega boja za združitev obrobnih slovenskih pokrajin v matično državo slovenskega naroda od konca druge svetovne vojne do sklenitve mirovnih pogodb, nato pa proučevanje razvoja avtohtonih slovenskih narodnih manjšin v sosednjih državah ter njihovega povezovanja prek državnih meja dejansko sodi med osrednje teme slovenskega zgodovinspisja. V zadnjem desetletju nove poglede na to tematiko omogočajo na novo dostopni in deloma tudi objavljeni zgodovinski viri ter več izdanih spominov vidnih nosilcev tega čezmejnega sodelovanja.

Po določitvi novih (na zahodu) ali potrditvi starih državnih meja (na severu in severovzhodu) so bila diplomatska prizadevanja slovenskih oz. jugoslovanskih oblasti usmerjena v uresničevanje in dograjevanje zaščitnih norm, ki so urejale pravni in družbeni položaj Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Politika odprtih mej z zahodno in severno sosedo je od srede šestdesetih let 20. stoletja omogočala tudi različne oblike neposredne kulturne in gospodarske pomoči tistim organizacijam in institucijam zamejskih Slovencev, ki niso bile "sovražne novi družbeni stvarnosti" v matični Sloveniji. Od sedemdesetih let je bilo sodelovanje s slovenskimi manjšinami "podružbljeno" in v znatni meri preneseno na različne paradržavne organe in civilno družbo. Razvijali so koncept "skupnega (ali celo enotnega) slovenskega kulturnega (in gospodarskega) prostora": skrb za Slovence v zamejstvu, na "začasnem delu v tujini" in v izseljenstvu pa je bila povzdignjena v ustavno normo.

Novo poglavje predstavlja čas državne samostojnosti Republike Slovenije, ko je odgovornost za Slovence po svetu sprva prevzel minister z manjšim uradom. V zadnjih letih pa so opazni znaki postopnega upadanja državnega in javnega interesa za zamejstvo. Deloma si to upadanje lahko razlagamo tudi z naivnimi pričakovanji bistvenega izboljšanja položaja slovenskih manjšinskih skupnosti v sosednjih

* * *

¹ Janez Stergar, Republika Slovenija in zamejstvo 1945-2002; v: *Acta Histriae* 11/2003, št. 2, s. 99-128 (Prispevki z mednarodnega znanstvenega sestanka Pravni položaj Slovencev v Italiji, 1866-2002 / Contributi... / Contributi... : Koper, 8. november 2002 / Capodistria... / Koper...).

državah po vstopu RS v Evropsko zvezo 1. maja 2004. Od leta 1991 se na novo oblikuje tudi odnos do Slovencev, ki živijo v sosednji Hrvaški (in v drugih nekdanjih jugoslovanskih republikah).²

* * *

Doslej neobjavljen je rezultat našega projektnega raziskovanja novejše (predvsem seveda slovenske) historiografske produkcije na primeru koroških Slovencev in čezmejnih povezav med Slovenijo in avstrijsko deželo Koroško oziroma Republiko Avstrijo.³ Zgodovinarji iz Koroške in Slovenije ali – širše vzeto – avstrijski in slovenski zgodovinarji namreč že nekako četrto stoletja ne sodelujejo/mo le občasno, ampak v marsikaterih oblikah kar trajno. Za popoln pregled tega sodelovanja in objavljenih rezultatov historiografskega dela bi potrebovali obširno bibliografijo in poseben simpozij.

Če odmislimo večno pomanjkanje denarja, se predpogoji za znanstveno delo na obeh straneh nedvomno izboljšujejo. Arhive posodabljajo in arhivske fonde odpirajo – na slovenski strani morda včasih celo presenetljivo velikodušno – ter na različne tehnične načine objavljajo. Biblioteke večinoma postajajo uporabnikom prijazne in njihovi katalogi prek svetovnega spleta dostopni 24 ur na dan.⁴ S tehničnim razvojem se je izmenjava vsakovrstnih gradiv izjemno pospešila in pocenila. Možnosti za objavo rezultatov zgodovinskih raziskav še nikdar niso bile tako številne in raznovrstne. Odprava uradnih ovir na mejah in boljše prometne povezave olajšujejo osebne stike ali skupne strokovne posvete.

Slovensko-avstrijska zgodovinska komisija kot spodbujevalka in okvir nekaterih preteklih srečanj in skupnih publikacij ima že jugoslovansko-avstrijsko predhodnico, v kateri so slovenski zgodovinarji prav tako odigrali najvidnejšo vlogo. Rezultati srečanj so bili praviloma zborniki z "inventuro" različnih oblik sodelovanja prek deželnih oz. državnih meja (jugoslovansko-avstrijske, slovensko-avstrijske ali slovensko-koroške) ali sobivanja v skupnem prostoru ("sosed v ogledalu sosesa"). Da je bilo to sobivanje večinoma na nek način konkurenčno, večkrat tudi močno konfliktno, ni treba ponavljati.

* * *

² Prim. J./anez/ Ste./rgar/, Zamejski Slovenci; v: Enciklopedija Slovenije, 15, Wi-Ž: Kronološki pregled, Ljubljana 2001, s. 60-62.

³ V nadaljevanju povzemam nekatere ugotovitve iz svojega prispevka na okrogli mizi "Evropsko zgodovino-pisje iz avstrijsko-slovenskega vidika"; okroglo mizo sta v obnovljeni Knafleji hiši na Dunaju 16.5.2003 sklicala Feliks J. Bister in Vincenc Rajšp. Predvsem pa z nekaj modifikacijami in krajšavami tu objavljam svoj referat "Znanstvena obravnava skupne zgodovine Koroške in Slovenije" s XIV. Evropskega kongresa narodnih skupnosti dežele Koroške 2003, Pliberk, 16.-17.10.2003 (zboornik je v tisku).

⁴ Kljub vsemu ne velja spregledati uporabnosti tiskanih tematskih bibliografij, kakršne npr. za Koroško pripravljata Rotraud Stumfohl iz Koroškega deželnege muzeja in Marjeta Domej iz Slovenske študijske knjižnice v Celovcu. Zaradi hitre dostopnosti bibliografskih podatkov se bom v nadaljevanju pri podrobnem citiranju omejeval predvsem na najpomembnejša, novejša in manj splošno znana dela.

Še pred oblikovanjem skupne zgodovinske komisije je prišlo do navezovanja prekmernih stikov med posameznimi zgodovinarskimi institucijami in društvu: v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja npr. Rumplerjevo predavanje v Ljubljani,⁵ druge pobude nove celovške univerze in prelomni izid Haas-Stuhlpfarrerjeve knjige leta 1977.⁶ Ob tem je značilno, da je bilo lažje sodelovati z zgodovinarji, ki niso sodili v krog t.i. "koroške šole". S slednjimi je prihajalo do javnih polemik – npr. ob Koroških kulturnih dnevih, na celovškem plebiscitnem simpoziju 1980 (in nadaljevanju v Ljubljani).

Nasprotno od posplošenih predstav ali predsodkov je bila tema "Nemci na področju današnje Slovenije : 1848-1941" že na sporedu skupnega posveta v Ljubljani 1984⁷ (in ponovno v Ljubljani 1990 s poudarkom na kulturi), nastalo je nekaj skupnih ali samostojnih publikacij.⁸ V nadaljevanju je po mojem vedenju in vide-nju prihajalo do delne politizacije zgodovinarskega dela, s tem povezanega poskusa oživljanja nemške ali "staroavstrijske" manjšine v Sloveniji in materialne restitucije njenega zaplenjenega premoženja ter do recipročnega povezovanja s položajem koroških in/ali štajerskih Slovencev v Avstriji.⁹

Krivdo za to je ob zaključku dela uradne slovensko-avstrijske komisije zgodovinarjev in pravnikov (2001-2004) prvi vodja slovenskega dela zgodovinarjev pripisal avstrijski strani; tej naj bi šlo zlasti za "znanstveni okras" politični "reviziji vloge Avstrije in Avstrijcev v drugi vojni".¹⁰ Zbornik s samostojno objavljenimi

* * *

⁵ Profesor celovške univerze Helmut Rumpler je od 27.5.1993 dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kar tudi predstavlja obliko prekmernega znanstvenega sodelovanja.

⁶ Hanns Haas, Karl Stuhlpfarrer, Österreich und seine Slowenen, Wien 1977.

⁷ Helmut Rumpler, Arnold Suppan (Hrsg.), Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien : 1848-1941 / Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije : 1848-1941, Wien, München 1988 (Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropainstitut ; 13).

⁸ Feliks J. Bister, Peter Vodopivec (Hrsg.), Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa: Deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg (Symposium, Ljubljana 29-31. Oktober 1990), Ljubljana 1995 (Wissenschaftliche Bibliothek Österreich-Slowenien ; 1). Dušan Nečak (ur.), Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas : Lipica, 29. maj – 1. junij 1996 / Österreich, Jugoslawien, Slowenien... : Lipica, 29. Mai – 1. Juni 1996, /Ljubljana/ 1997. Matjaž Klemenčič, Im Lichte der sprachlichen Statistik : Slowenisch- und Deutschsprachige in der Süd- und Untersteiermark 1830-1991 = V luči jezikovnih statistik...; v: Christian Stenner (Hg.), Slowenische Steiermark : verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten, Wien, Köln, Weimar 1997, s. 69-105 (Zur Kunde Südosteuropas ; 2/23). Arnold Suppan (Hg.), Zwischen Adria und Karawanken, Berlin 1998 (Deutsche Geschichte im Osten Europas). Stefan Karner, Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien : Aspekte ihrer Entwicklung 1939-1997, Klagenfurt, Ljubljana, Wien 1998. Dušan Nečak (ur.), "Nemci" na Slovenskem 1941-1955 : Izsledki projekta, Ljubljana 1998. Obširnejši pregled zadevne literature: Janez Cvirn, Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovinske o Nemcih na Slovenskem (1848-1941); v: Dušan Nečak (ur.), "Nemci" na Slovenskem..., s. 23-52. Dragan Matić, Nemci v Ljubljani 1861-1918, Ljubljana 2002 (Historia ; 6). Harald Heppner (ed.), Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum : Neue Forschungen zu einem komplexen Thema, München 2002.

⁹ Januarja 2005 je v Ljubljani prišlo celo do začasne prepovedi knjige Alenke Auersperger, Iskalci grala : Poskus oživljanja nemške manjšine v Sloveniji, Ljubljana : Modrijan, 2004.

¹⁰ Dušan Nečak – Božo Repe, O nastanku in namenu avstrijsko-slovenske komisije zgodovinarjev (2001-2004); v: *Zgodovinski časopis*, 58/2004, št. 3-4(130), s. 415-465.

slovenskimi historičnimi besedili¹¹ še čaka na znanstveno ovrednotenje, a sami uredniki so ga poimenovali za "torzo". V doglednem času je najavljen avstrijski del, pri katerem sodeluje tudi nekaj slovenskih avtorjev z obeh strani meje. (Rezultat sedemletnega dela analogne slovensko-italijanske komisije je bilo zelo strnjeno poročilo, ki pa je bilo po številnih zapletih vseeno objavljeno v obeh jezikih.)¹²

V zadnjih letih se je okrepilo slovensko sodelovanje na avstrijskih dnevih sodbne zgodovine, medtem ko so na slovenskih zgodovinarskih zborovanjih že od sedemdesetih let preteklega stoletja predavali tudi avstrijski zgodovinarji in to ne le koroški Slovenci. Da so slednji resnično nepogrešljiv del tako avstrijskega kot slovenskega zgodovinopisja, je lahko dokazati, nikoli pa tudi dovolj poudariti. Danes verjetno ni treba več prepričevati, da je obravnava preteklosti koroških Slovencev ne le legitimna, ampak obvezna naloga tako avstrijske kot slovenske historiografije.

Samo še kot zapoznel "obrambni" ali "brambovski" refleks dojemam ne tako davno zgražanje v celovski *Carinthii*,¹³ zakaj da *Enciklopedija Slovenije* – največji raziskovalni in založniški projekt slovenskih zgodovinarjev in znanstvenikov iz vrste drugih panog – obravnava tudi zgodovinske pojave, kraje in ljudi na nekdanji ali še danes slovenskem ali nemško-slovenskem jezikovnem področju zunaj sedanjih meja Republike Slovenije. Zaradi enakih meril me posebej ne vznemiri uporaba zgodovinskih nemških krajevnih imen za osrednje slovenske pokrajine, še zlasti ne v vezanem nemškem besedilu (seveda je potrebno drugače obravnavati zemljevide, kazala in leksikalna gesla).¹⁴

Slovensko zgodovinopisje je v zadnjem desetletju doživelo kar nekaj strnjenih predstavitev. Največ podatkov nudi geslo "Zgodovinopisje", ki ga je za *Enciklopedijo Slovenije* napisal Peter Vodopivec.¹⁵ Avtor kot (tudi) slovenske historike predstavi Korošce Julija Felaherja, Antona Svetino, Dano Zwitter Tehovnik, Avgušтина Malleja,¹⁶ Walterja Lukana, Feliksa J. Bistra,¹⁷ Teodorja Domeja, Valentina Inzka,¹⁸

* * *

¹¹ Dušan Nečak et al. (ur.), *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Ljubljana 2004 (*Historia*; 8). Četrta leta po izidu zbornik (še) ni v redni prodaji.

¹² *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956*. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije = 1 raporti... = *Slovene-italian...*, Koper/Capodistria 2000.

¹³ Alfred Ogris, *Fürstenstein und Herzogstuhl – Symbole der Kärntner Landesgeschichte im Widerstreit ethnischer und territorialer Tendenzen in der slowenischen Geschichtsschreibung*, Publizistik und Politik; v: *Carinthia I*, 183/1993, s. 729-767; o *ES* posebej s. 757-762.

¹⁴ Je pa moteča stara "imperialna" praksa uporabe italijanskih imen za slovenske in hrvaške kraje brez italijanskega prebivalstva, in to celo za tiste, ki imajo tudi nemška imena (npr. Caporetto/Karfreit...).

¹⁵ P/eter/ Vo./dopivec/, *Zgodovinopisje*; v: *Enciklopedija Slovenije*, 15, *Wi-Ž*: Kronološki pregled, Ljubljana 2001, s. 165-172.

¹⁶ Zanj sem nedavno zapisal, "da je najboljši poznavalec zgodovine koroških Slovencev pa tudi njihovega sedanjega položaja"; Janez Stergar, Avguštin Malle – šestdesetletnik; v: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 2003, št. 43, s. 292-293.

¹⁷ Vasilij Melik, Feliks J. Bister – šestdesetletnik; v: *Zgodovinski časopis* 53/1999, št. 2 (115), s. 252-254.

¹⁸ Vinko Ošlak (ur.), *Čas zidanja*: zbornik ob 75-letnici dr. Valentina Inzka, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1999.

Valentina Simo in Marijo Wakounig. V *Enciklopediji Slovenije* je sicer z gesli predstavljenih še več koroških slovenskih zgodovinarjev, ki nadaljujejo delo nekdanje ljubljanske "koroške falange": Lojzeta Udet, Frana Zwitter, Boga Grafenauerja, Janka Pleterskega in Toneta Zorna. Posebej o zgodovinopisju koroških Slovencev je v novejšem času pisal Avguštin Malle.¹⁹

Aktualen, polemično komentiran pregled novejše slovenske historiografije v spomladi 2003 izdani številki *Österreichische Osthefte* je sad avstrijsko-slovenskega sodelovanja oziroma avtorskega dialoga med Dušanom Nečakom in Walterjem Lukanom.²⁰ Ob tem spomnimo na siceršnji pomen *Osthefte* in njenega izdajatelja Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, na delovanje (doseganje) njegove izpostave v Ljubljani ter na številne in najrazličnejše osebne pobude Feliksa J. Bistra kot njenega dolgoletnega prvega vodje.

Telegrafsko bi sam označil nekatere novosti v slovenskih zgodovinskih vedah tako: slovenski arheologi so našli menda najstarejšo piščal na svetu in najstarejši voz z lesenimi kolesi. Program gradnje avtocest v RS je razkril ogromne površine, arheologi – med njimi tudi avstrijski – so z najdbami iz različnih zgodovinskih obdobjev mdr. prišli do nove podobe naseljevanja Slovanov. Hkrati izgleda, da najdbe Alpskih Slovanov ali Karantancev (npr. na Gracarci) zdaj na Koroškem ne predstavljajo več političnega problema in ni potrebe za njihovo zamolčevanje. Odlično strokovno sodelovanje je že dalo več skupnih publikacij, kar velja tudi za proučevanje pozne antike, zgodnjega krščanstva in začetkov slovenske etnogeneze;²¹ vse to je deloma povezano z odnosom do (oz. zavračanjem) avtohtonističnih teorij. Priče smo bili ostri polemiki Andreja Pleterskega, Petra Štiha in Igorja Grdine o slovanskih državnih tvorbah na ozemlju sedanje dežele Koroške ter o specialnih vprašanjih njihove duhovne kulture.²²

* * *

¹⁹ Avguštin Malle, Zur Historiographie der Kärntner Slowenen; v: Hellwig Valentin, Susanne Haiden, Barbara Maier (Hrsg.), Die Kärntner Volksabstimmung 1920 und die Geschichtsforschung : Leistungen, Defizite, Perspektiven, Klagenfurt 2002, s. 157-165.

²⁰ Dušan Nečak, Slovenische Historiographie : Das "Projekt einer anderen Geschichte"; v: *Österreichische Osthefte* 44/2002, št. 1/2, s. 335-344. Walter Lukan, Zur Historiographie in Slowenien nach dem Zerfall Jugoslawiens : Ein Kommentar zu Dušan Nečaks "Projekt einer anderen Geschichte"; *prav tam*, s. 345-362. V naslednji številki ÖOH, 3/4, s. 627-642 glej še Peter Štih, Der mittelalterliche Adel und die slowenische Gesellschaftsschreibung.

²¹ Rajko Bratož (ur./Hg.), Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo : Začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche : Anfänge der slowenischen Ethnogenese, I. in II., Ljubljana 2000.

²² Prim. *Zgodovinski časopis* od 50/1996, št. 4 do 53/1999, št. 1. Zadnji odmev še: Andrej Pleterski, Neobjavljena gesla iz koroške zgodovine v dopolnilnem zvezku Enciklopedije Slovenije; v: *Koroški vestnik* 38/2004, št. 1, s. 55-57. Peter Štih, Glose k novi monografiji o Karantaniji; v: *Zgodovinski časopis* 58/2004, št. 3-4(130), s. 467-487; avtor povzema in kritično dopolnjuje ugotovitve nemškega zgodovinarja Hansa-Dietricha Kahla v delu "Der Staat der Karantanen".

V zadnjem obdobju je med zgodovinarji manj zanimanja za kmečke upore (tudi na Koroškem), več pa za anacionalno plemstvo. Skupaj s kolegi sosednjih dežel so bili pripravljene zborniki o zgodovinskih mestih, katoliški obnovi in razvoju uprave. Kontinuirano tečejo raziskave zgodovinarjev in literarnih zgodovinarjev o zgodnji slovenski književnosti, kjer je imela Koroška pomemben del ter o narodni prebui v 18. in v začetku 19. stoletja. Sedem zvezkov serije faksimilov *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787* (ur. Vincenc Rajšp) predstavlja osnovo za raznovrstne druge raziskave. Stane Granda je z novimi arhivskimi najdbami in sintetičnim besedilom pomembno dopolnil videnje o Slovencih (tudi koroških) v letu 1848.²³ Permanentni "šlager" ostajajo narodnostni boji zadnjih desetletij 19. stoletja in v 20. stoletju;²⁴ te raziskave pa so izgubile uraden, politiziran, državo- oz. mejo-tvoren status. Veliko pozornost, namenjeno volitvam, poslancem (posebej v avstrijskem državnem zboru) in strankam,²⁵ je mogoče pojasniti tudi z novo uvedbo parlamentarizma in utrditvijo državnosti v Sloveniji.

Kompleks vprašanj o koroškem plebiscitu je bil zaokrožen na več posvetih in nato v zbornikih; od 1980 do 2000 je bilo to praviloma z avstrijskimi in slovenskimi avtorji.²⁶ Uroš Lipušček je obogatil videnje o mednarodnih okvirih reševanja koroškega vprašanja po prvi svetovni vojni.²⁷ Slovensko historiografijo o plebiscitu je zadnji kritično ovrednotil Igor Grdina,²⁸ enciklopedično zaokroženo pa

* * *

²³ Stane Granda, Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49 : Unterkrain im der Revolutionsjahr 1848/49, Novo mesto 1995. Isti, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo : Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili, Ljubljana 1999 (Korenine).

²⁴ Npr.: Bogo Grafenauer, Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje, Ljubljana 1994 (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 10).

²⁵ Vasilij Melik, Wahlen im alten Österreich : am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung, Wien, Köln, Weimar 1997. Isti, Slovenci 1848-1918 : *Razprave in članki*, Maribor 2002 /i.e. 2003/ (Documenta et studia historiae recentioris ; 15). Feliks J. Bister, Anton Korošec : državnozbornski poslanec na Dunaju : Življenje in delo 1872-1918, Ljubljana 1992. Isti, "Majestät, es ist zu spät..." : Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918, Wien, Köln, Weimar 1995. Peter Rustja, Med Trstom in Dunajem : Ivan Naberger in avstrijskem državnem zboru (1873-1897), Trst 1999. Isti, Otokar Rybár v dunajskem parlamentu, I. del, II. del, Trst 2001 /i.e. 2004/, 2003 /i.e. 2004/. Egon Pelikan, Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem (1900-1941), Maribor 1997. Andrej Rahten, Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu : Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897-1914, Celje 2001. Isti, Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini : Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919-1929, Ljubljana 2002. Isti, Pozabljeni slovenski premier : Politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934), Celovec 2002 (Studia Carinthia ; XX). Boris Jesih, Avstrijske politične stranke in koroški Slovenci; v: *Razprave in gradivo - Treatises and Documents 2003*, št. 42, s. 64-95.

²⁶ Zadnji v vrsti dosedanjih zbornikov: Hellwig Valentin, Susanne Haiden, Barbara Maier (Hrsg.), Die Kärntner Volksabstimmung 1920 und die Geschichtsforschung : Leistungen, Defizite, Perspektiven. Klagenfurt 2002. Dolej premalo obravnavan vidik predstavlja Tina Bahovec, "Povedati hočemo vsemu svetu, da imamo tudi me pravico in dolžnost odločevati, kje da mora biti naša državna meja" : Ženske in koroško vprašanje; v: Aleksander Žižek (ur.), Ženske skozi zgodovino : Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev ; Celje, 30. september - 2. oktober 2004, Ljubljana 2004, s. 89-94.

²⁷ Uroš Lipušček, Ave Wilson : ZDA in prekrjanje Slovenije in Versaillesu 1919-1920, Ljubljana 2003.

²⁸ Igor Grdina, Die slowenische Historiographie über die Kärntner Volksabstimmung zwischen Retrospektive und Perspektive; v: Hellwig Valentin, Susanne Haiden, Barbara Maier (Hrsg.), Die Kärntner Volksabstimmung 1920..., s. 151-156.

ga je predstavil Janko Pleterški.²⁹ V slovenščini in nemščini je bil objavljen izbor njegovih spisov o treh desetletjih zgodovine koroških Slovencev po 2. svetovni vojni.³⁰

Priče smo razmahu sodobne zgodovine in po že opravljeni "reviziji" skupne slovenske zgodovine 19. stoletja tudi novim osvetlitvam vloge cerkve v slovenski kulturi in politiki do 1941, slovenskega odnosa do jugoslovanstva, posebej pomena tridesetih let 20. stoletja (o vsem tem je posebne simpozije priredila *Slovenska matica*), slovenskega liberalizma (zlasti Jurij Perovšek), 2. svetovne vojne in povojnega sistema v Sloveniji. Od poudarjene obravnave mejnih vprašanj³¹ smo prešli k obravnavi odnosa "matične" slovenske države do Slovencev v zamejstvu,³² tudi v njegovem štajerskem delu.³³ Posebej z manjšinskim vprašanjem v bilateralnih odnosih pred drugo svetovno vojno se je tudi v novejšem času ukvarjal avstrijski kolega Arnold Suppan,³⁴ v obdobju po vojni pa Otmar Höll in Hellwig Valentin³⁵ ter na slovenski strani prezgodaj umrli Matjaž Jančar.³⁶ Večkrat je bil osvetljen pomen manjšin za regionalno povezovanje v okviru delovne skupnosti Alpe-Jadran.³⁷

* * *

²⁹ Janko Pleterški, Koroški plebiscit 1920 : Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920 : Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes "Kärntner Volksabstimmung", Ljubljana 2003 (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 27, Ethnicity ; 5).

³⁰ Janko Pleterški, Avstrija in njeni Slovenci 1945-1976, Ljubljana 2000 (Ethnicity ; 4). Isti, Souveränität und ethnische Politik : Beiträge zur Geschichte der Slowenen in Österreich 1945-1976, Klagenfurt /etc./, Ljubljana 2004.

³¹ Nov je interes za genezo slovensko-hrvaške narodnostne in državne meje, kjer kot primer navajam: Samo Kristen, Istrsko vprašanje : Iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri, Ljubljana 2002. Marko Zajc, Žumberak kot pozabljena regija : ali kako lahko mejno območje zmede slovenske politike; v: *Zgodovinski časopis* 57/2003, št. 3-4(128), s. 261-267. Isti, Dobri, pogumni, zli : Podoba žumberških Uskokov na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja; v: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 2003, št. 43, s. 222-237.

³² O slednjem v op. 1 že omenjeni referat: Janez Stergar, Republika Slovenija in zamejstvo 1945-2002. Za starejše obdobje prim. Janez Stergar, Slovenija in koroški Slovenci (1920-1959) : pogled za kulise odra, na katerem igrajo tudi "Miklavževi" iz Bilčovsa; v: Avgustin Malle et al., Janko Ogris : Življenje in delo : 31.10.1898 – 8.12.1981, Celovec 2001, s. 43-86.

³³ Boris Jesih, Odnos avstrijskih in jugoslovanskih (slovenskih) oblasti do slovenske manjšine v avstrijski zvezni deželi Štajerski; v: Boris Jesih et al. (ur.), Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski : Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Mariboru, 25.-27. maja 1993, Ljubljana 1994, s. 228-234.

³⁴ Arnold Suppan, Jugoslawien und Österreich 1918-1938 : Bilaterale Aussenpolitik im Europäischen Umfeld, Wien, München 1996.

³⁵ Otmar Höll, Das Minderheitenproblem in den österreichisch-jugoslawischen Beziehungen : Ein historischer Exkurs; v: Otmar Höll (Hg.), Österreich – Jugoslawien : Determinanten und Perspektiven ihrer Beziehungen, Wien 1988, str. 205-251. Hellwig Valentin, Eine schwierige Nachbarschaft : die Beziehungen zwischen Kärnten und Slowenien mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1965 bis 1995; v: *Kärntner Jahrbuch für Politik* 1997, s. 303-334. Valentin je avtor še več (tudi neobjavljenih) referatov na to temo; mdr. tudi na zborovanju avstrijskih sodobnih zgodovinarjev jeseni 2001 v Celovcu, ko sem sam predstavil koreferat Slovenia as a Protectress of the Carinthian Slovenes (še v tisku).

³⁶ Matjaž Jančar, Slovenska zunanjepolitična razpotja, Ljubljana 1996.

³⁷ Sonja Novak Lukanović (ur.), Manjšine v prostoru Alpe Jadran, Ljubljana 1994. Marija Novak Trampusch, Karl Anderwald (Hgg.), Minderheiten und Grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Alpen-Adria Raum, Klagenfurt 2000. Dušan Nečak, Od železne zavese do zelene meje : Regija Alpe-Jadran 1945-1991; v: *Zgodovinski časopis* 52/1998, št. 2(111), s. 201-214 in št. 3(112), s. 393-405.

Raziskovalci z obeh strani meje pišejo o zgodovinskih osnovah in perspektivah slovensko-avstrijskega sodelovanja.³⁸ Obravnavajo pa tudi "najnižje" ravni sodelovanja prek meje, "neposredne spontane osebne stike prebivalstva", ki so velikokrat lahko kar najpomembnejši.³⁹ Zgodovinarji sodelujejo v novih raziskavah Kanalske doline v stičišču treh velikih jezikovnih skupin in v središču alpsko-jadranskega območja;⁴⁰ temu nekdanjemu delu dežele Koroške posvečajo posebno pozornost "beli priročniki" tržaškega Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček.⁴¹

S publikacijami in razstavami je bilo poglobljeno poznavanje nacističnega pregona koroških Slovencev spomladi 1942.⁴² Ob tridesetletnici je bil na več posvetih in v različnih publikacijah deležen novih osvetlitev prelomni "napad na dvojezične krajevne napise" na južnem Koroškem jeseni 1972.⁴³

Dva primera novega obravnavanja preteklega stoletja sta obsežna *Slovenska kronika* 19. in 20. stoletja (v več zvezkih) ter razstava in zbornik *Temna stran meseca*. Jerca Vodušek Starič na drugi slovenski univerzi v Mariboru uspešno "tekmuje" s starejšo ljubljansko, najnovejša koprška tudi z zgodovinarji dobiva svoj profil. Boris Mlakar je jeseni 2003 predstavil knjigo z znanstveno obravnavo domobranstva, Tamara Griesser-Pečar nekaj prej nemško in nekaj pozneje slovensko inačico novega pogleda na okupacijo, kolaboracijo, državljansko vojno in revolucijo v Sloveniji 1941-1946.⁴⁴ Razmeroma malo je obdelav "velikih tem", ki bi presegle slovenski ali nekdanji jugoslovanski prostor.⁴⁵ Izjemo predstavlja raz-

* * *

³⁸ Ferdinand Mayrhofer-Grünbühel, Miroslav Polzer (ur.), Avstrija – Slovenija : preteklost in sedanjost, Ljubljana, Klagenfurt/Celovec 2002.

³⁹ Prim.: Renata Mejak, Čezmejni stiki prebivalcev občine Železne Kaple – Bele s sosednjo Slovenijo, v: Albina Nečak Lük, Vladimír Wakounig, Boris Jesih (ur.), Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru – III : Občina Železna Kapla – Bela / Eisenkappel – Vellach, Ljubljana 2002, s. 149-180. Najnovejši pregledni oris: Irena Destovnik, Čezmejno sodelovanje; v: *Koroški koledar 2005*, Celovec 2004, s. 18-159.

⁴⁰ Prim. npr. Irena Šumi, Salvatore Venosi (ur./Ed.), Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline = Multilingualismo... = Mehrsprachlichkeit... = Multilingualism... : Kanalska dolina, oktober 1995 = Valcanale... : Zbornik predavanj in referatov = Anthology..., Kanalska dolina / Valcanale 1996.

⁴¹ Vida Dolhar, Kanalska dolina in slovenska kultura, Trst 1999. Mario Gariup, Opcija za tretji rajh v Kanalski dolini, Trst 2000. Erik Dolhar, Boj za slovenstvo Kanalske doline : Od TIGR-a do volitev 1946, Trst 2002.

⁴² Avgustin Malle, Valentin Sima (ur./Hrsg.), Narodu in državi sovražni : pregon koroških Slovencev 1942 = Volks- und staatsfeindlich : die Vertreibung von Kärntner Slowenen 1942, Celovec/Klagenfurt 1992. Avgustin Malle (ur./Hg.), Pregon koroških Slovencev = Die Vertreibung der Kärntner Slowenen : 1942-2002, Klagenfurt/Celovec 2002. Feliks J. Bister (Hg.), Die Deportation slowenischer Familien aus Kärnten 1942..., Wien 2004.

⁴³ Prim. npr.: Martin Pandel et al. (Hrsg.), Ortstafelkonflikt in Kärnten – Krise oder Chance, Wien 2004 (Ethnos). Prispevek na to temo v slovenščini: Janez Stergar, Obisk Koroške v času "vojne za krajevne napise" (Ortstafelkrieg, Ortstafelsturm) oktobra 1972; v: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 2003, št. 43, s. 202-223.

⁴⁴ Tamara Griesser-Pečar, Das zerrissene Volk : Slowenien 1941-1946 : Okkupation, Kollaboration, Bürgerkrieg, Revolution, Wien etc. 2003. Ista, Razdvojeni narod, Ljubljana 2004.

⁴⁵ Izjemo predstavlja za čas 20. stoletja nekaj (starejših) knjig Marjana Britovška, Avstrijska legija II (v slovenski in nemški izdaji) Dušana Nečaka, več knjig Jožeta Pirjevca o nastanku in razpadu Jugoslavije. Sem sodi še najnovejša knjiga inštitutskih kolegov: Matjaž Klemenčič, Mitja Žagar, The Former Yugoslavia's Diverse Peoples : Reference Sourcebook, Santa Barbara 2004 (Ethnic Diversity within Nations).

mah študij in objav o slovenskem izseljevanju v različne dele sveta. Nova sintetična zgodovinska dela lahko preštejemo na prste ene roke.⁴⁶

“Tabu tem” načeloma ni več in počasi izginjajo tudi iz šolskih programov in učbenikov.⁴⁷ Tabujev torej ni niti za partizanske vojne zločine,⁴⁸ za vračanje od zahodnih zaveznikov zajetih domobrancev,⁴⁹ za vsakršne žrtve vojnih dogodkov in povojnih pobojev⁵⁰ in drugih kršitev humanitarnih načel, za usodo nemške manjšine, “udbo-mafijo”⁵¹ itd. Sta pa različna “uradni” interes in podpora različnim zgodovinskim raziskavam, različna je ohranjenost virov. Ne ve se ne za grob koroškega nacista Friedricha Rainerja⁵² ne za grobove slovenskih komunistov, ki so jih obsodili njihovi “tovariši” v dachauskih procesih; enako se na Koroškem ne more najti groba slovenske partizanske heroine Majde Vrhovnik Lojzke. Za ime zahrbtnega morilca britanskega zveznega oficirja majorja “Alfgarja” (Alfreda) Cecilia Gilesa Hesketh-Pricharda (“Cahusaca”) je “omerta” molka veljala šest desetletij, vse do leta 2004.⁵³

Slovensko zgodovinopisje opaznega prodora v svetovno historiografsko srenjo ni opravilo. Pred desetletjem so bili sicer v osmih knjigah objavljeni rezultati projekta Evropskega znanstvenega sklada o nedominantnih etničnih skupinah v obdobju 1850-1940. Obdelani so bili šolstvo, verstvo, jezikovne pravice, politična zastopstva, mednarodni odnosi, oblikovanje elit, ruralno in urbano okolje.⁵⁴

* * *

⁴⁶ Peter Štih – Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Ljubljana 1996. Janko Prunk, Slovenski narodni vzpon : Narodna politika (1768-1992), Ljubljana 1992. Isti, Kratka zgodovina Slovenije, Ljubljana 1998 (tudi več tujezjezičnih izdaj). Igor Grdina, Slovenci med tradicijo in perspektivo : politični mozaik 1860-1918, Ljubljana 2003. Sem lahko štejejo tudi obširno geslo več avtorjev “Slovenci” v Enciklopedija Slovenije, 11, Savs – Slovenska m, Ljubljana 1997, s. 165-258. Na tem temelji tudi: Janez Cvim et al., Ilustrirana zgodovina Slovenecv, 3. ponatis, Ljubljana 2003.

⁴⁷ O obravnavanju “občutljivih tem” povojne slovenske zgodovine v šolah pišejo avtorji Milko Mikola, Marjan Rode, Boris Mlakar, Nivenka Troha, Marjan Drnovšek, Jerca Vodušek Starič, Mihael Glavan in Jože Dežman v reviji *Zgodovina v šoli* 11/2003, št. 3-4.

⁴⁸ Kot primer: Tone Ferenc, Dies irae : četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943, Ljubljana 2002.

⁴⁹ Iz vrste publikacij, ki osvetlujejo nekatere manj znane vidike mednarodnega ozadja, navajam kot primer: Samo Kristen, Pet Britancev in vprašanje Trsta v letu 1945. Poskus “dekonspiracije” nekega diplomatskega dokumenta; v: *Zgodovinski časopis* 48/1994, št. 3, s. 351-402.

⁵⁰ Vzorčni primer: Marjan Linasi, Žrtve druge svetovne vojne na območju mestne občine Slovenj Gradec, Slovenj Gradec 2002.

⁵¹ Uspešnica je postala memoarsko-dokumentarna knjiga: Dušan S. Lajovic, Med svobodo in rdečo zvezdo, Ljubljana 2003.

⁵² Alfred Elste, Michael Koschat, Hanzi Filipič, NS-Österreich auf der Anklagebank : Anatomie eines politischen Schauprozesses im kommunistischen Slowenien, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj 2000. Isti, Nacistična Avstrija na zatožni klopi..., Celovec, Dunaj, Ljubljana 2002.

⁵³ Bistven premik se je zgodil spomladi 2004, ko je Marjan Linasi po udbovskih arhivih (najprej v reviji *Ampak*, nato v ZČ) razkril ime “likvidatorja”: Še o zavezniških misijah ali kako in zakaj je moral umreti britanski major Cahusac; v: *Zgodovinski časopis* 58/2004, št. 1-2 (129), s. 99-116.

⁵⁴ (ESF – European Science Foundation,) Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940, Vol. IVIII, Hants, New York 1991-1993.

Slovenci in Avstrijci smo bili v projektu nadpovprečno dobro zastopani, posebej tudi po zaslugi pokojnega Sergija Vilfana.

Na Koroškem, s katerim imamo slovenski zgodovinarji najtesnejše stike med vsemi sosedi, je za pedagoške seminarje in za zgodovinske učbenike skrbel zlasti pokojni Valentin Inzko (poleg učbenikov je rezultat še enajst njegovih zbornikov *Das gemeinsame Kärnten : Skupna Koroška*). Slovenski zgodovinarji (mdr. Peter Vodopivec, Božo Repe, Matjaž Klemencič) so sicer dejavni v prizadevanjih Sveta Evrope in nekaterih drugih teles za posodobljenje učbenikov zgodovine, še posebej zgodovine 20. stoletja.

Četrto stoletja intenzivnega sodelovanja koroških Slovencev, posebej kroga pokojnega Andreja Moritscha,⁵⁵ učiteljev celovške univerze ter slovenskih zgodovinarjev iz več pedagoških in znanstvenih ustanov je pustilo opazne sledove v več tematskih zbornikih, mdr. v alpsko-jadranskem zgodovinskem učbeniku,⁵⁶ v desetih zvezkih "Tinjске serije" (*Unbegrenzte Geschichte / Zgodovina brez meja*) in v bovški poletni univerzi z dominantno vlogo zgodovinarjev med predavatelji in študenti.

Izmenjave univerzitetnih profesorjev – zgodovinarjev seveda ne potekajo le med Ljubljano in Celovcem, ampak tudi med Dunajem, Koprom, Gradcem in Mariborom. Zgovorna so imena gostujočih profesorjev: Helmut Rumpler, Karl Stuhlpfarrer, Dušan Nečak, Walter Lukan, sedaj Feliks J. Bister in morda še kdo; Ljubljanka Tina Bahovec se je ustalila na celovski univerzi. Pomemben je tudi pretok doktorandov in specializantov (npr. Peter Štih, Dušan Kos in žal prezgodaj umrl Andrej Komac na Dunaju, Andrej Rahten v Celovcu).

V ilustracijo obsega pretoka zgodovinarskih objav naj povem, da v Avstrijo redno pošiljamo 60 izvodov *Zgodovinskega časopisa* (od tega na Koroško 35); občutek imam, da primerljiva *Carinthia I.* v Slovenijo prihaja v manjšem številu izvodov.⁵⁷

Ob vzajemnih objavah v množičem se številu zgodovinskih periodičnih publikacij opozorimo, da so v vrsti novejših zbornikov, posvečenih vodilnim slovenskim zgodovinarjem (Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Vasilij Melik, Janko Pleterski,

* * *

⁵⁵ Obseg Moritschevega organizacijskega, pedagoškega in znanstvenega opusa najbolje prikažeta njegova biografija (Theodor Domej) in bibliografija (Tina Bahovec in Harald Krahwinkler) v: Tina Bahovec (Hg./izd.), *Eliten und Nationwerdung / Elite in narodovanje : Die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen / Vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev*, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj 2003 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja; 10), s. 387-395 in 397-410.

⁵⁶ Moritsch Andreas (Hrsg./izd.), *Alpen-Adria : Zur Geschichte einer Region*, Klagenfurt/Celovec, Laibach/Ljubljana, Wien/Dunaj 2001.

⁵⁷ Slovenska akademija znanosti in umetnosti pošilja svoje publikacije z zgodovinsko tematiko na 33 avstrijskih naslovov, za vsa znanstvena področja pa ima skupaj 99 avstrijskih partnerjev.

Metod Mikuž, Marjan Britovšek, Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Jože Koropec), objavljeni kar praviloma tudi prispevki avstrijskih kolegov, kar obratno velja npr. v Rumplerjevem zborniku.⁵⁸

Neenakomerno znanje sosednjega jezika še vedno predstavlja oviro za tesnejše sodelovanje. Morda si s tem lahko pojasnimo ne-prevajanje avstrijskih historiografskih del v slovenščino ob razmeroma številnih knjižnih prevodih slovenskih avtorjev v Avstriji (npr. Sergij Vilfan, Bogo Grafenauer, Fran Zwitter, Janko Pleterski,⁵⁹ Vasilij Melik, Dušan Nečak, Rajko Bratož; več je tudi prevedenih spominov). Za ilustracijo obsega prevajanja v novejšem času zadošča npr. že pogled v katalog celovške *Mohorjeve založbe – Verlag HermaGoras*. Z zgodovinskimi deli te založbe bi v zadnjem desetletju lahko napolnili celo knjižno polico; vrsta memoarskih, poljudno-znanstvenih in znanstvenih del o prvi svetovni vojni oz. soški fronti je poleg vsega še prodajna uspešnica. Enako velja pri *Založbi Drava* za prevod "Prišlekov" Lojzeta Kovačiča.

Evropska skupnost je finančno omogočila odmevno skupno koroško-slovensko razstavo, katalog in spletno stran *Med kljukastim križem in rdečo zvezdo*.⁶⁰ Po dveh postavitvah v Sloveniji lahko delim kritiko avtorjem (Elsteju, Filipiču, Koschatu, Dežmanu in Linasiju), da bi se dalo bolje predstaviti npr. koroško partizanstvo. Večino ideoloških ali drobnjakarskih pripomb velja preslišati, poskuse diskvalifikacije avtorjev kot nekakih "veleizdajalcev" pa zavračam. Dodatno bi veljalo analizirati odzive ob postavitvah razstave v Beljaku in Celovcu. Sicer pa ponavljam, kar sem objavil že leta 1989 v uvodu v razpravo o koroški "sredini": "Poenostavljeno črno-belo slikanje namreč nič ne koristi spoštljivemu in občudujočemu odnosu do protinacističnega upora koroških Slovencev."⁶¹

Na srečo so novejša slovenska objava na temo koroškega partizanstva vsaj na dostojni strokovni ravni in primerno dokumentirane (avtorji knjig Bogdan Žolnir, Mile Pavlin, Marjan Linasi, Anton Ikovic, bibliografka Marija Suhodolčan).

Še nekaj drugih odmevnih novejših razstav – npr. o pregnanstvu koroških Slovencev – nas zgovorno opozarja tudi, da poleg zgodovinarjev – raziskovalcev in pedagogov v razkrivanju preteklosti uspešno sodelujejo tudi arhivisti, muzealci

* * *

⁵⁸ Ulfried Burz (Hg.), Brennpunkt Mitteleuropa: Festschrift für Helmut Rumpler zum 65. Geburtstag, Klagenfurt 2000.

⁵⁹ Posebej navajam novejši prevod z izključno koroško tematiko: Janko Pleterski, *Slovenisch oder deutsch? : Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten/1848-1914/*, Klagenfurt/Celovec 1996.

⁶⁰ Jože Dežman et al., *Med kljukastim križem in rdečo zvezdo : čezmejno soočenje nacionalnih predsodkov, totalitarnističnih ideologij in partijskih diktatur ob primeru Slovenije in avstrijske Koroške : /razstavnega kataloga/ = Unter Hakenkreuz und Titostern...*, Celovec/Klagenfurt, Slovenj Gradec, 2002.

⁶¹ Janez Stergar, "Sredina" koroških Slovencev v času narodnoosvobodilnega boja; v: *Zgodovinski časopis* 43/1989, št. 3, s. 393-404; citat na s. 393-394.

ter drugi varuhi kulturne dediščine, literarni zgodovinarji (npr. ljubljanski Matjaž Kmecl, celovski Janez Strutz, dunajska Katja Sturm-Schnabl⁶² in vrsta drugih), umetnostni zgodovinarji (Nace Šumi, Janez Zadnikar...), arhitekti (Peter Fister), etnologi (Marija Makarovič, Irena Destovnik, Mojca Ramšak, Martina Piko-Rustia...), jezikoslovci (Pavel Zdovc, Otto Kronsteiner, Heinz-Dieter Pohl), geografi (Mladimir Klemenčič, Jernej Zupančič⁶³), antropologi (Irena Šumi,⁶⁴ Marija Jurič Pahor⁶⁵), pravniki (Borut Bohte,⁶⁶ Mirjam Škrk, Samo Kristen⁶⁷), politologi (npr. Boris Jesih) in še kdo.

S prvimi rezultati se že lahko pohvali ambiciozno zastavljena *WEEO – Wieserjeva enciklopedija evropskega vzhoda*, pri pripravi katere sodeluje več slovenskih zgodovinarjev z obeh strani meje.⁶⁸

Več slovenskih avtorjev nas je sodelovalo tudi v koroškem deželnem projektu *Narodno vprašanje na Koroškem v 20. stoletju*, ki pod vodstvom Stefana Karnerja vključuje tudi obravnavo odnosov med deželo Koroško in Slovenijo (izid petih zvezkov je predviden za april 2005).

Po navedbah v poluradni zgodovini slovenskega prostožidarstva lahko sklepam na obravnavo zgodovinske tematike in na spodbujanje avstrijsko-slovenskih raziskav na rednih srečanjih avstrijskih in slovenskih prostožidarjev od 1992 dalje.⁶⁹

Spet napol ugibam, ko izražam domnevo, da niti pri prijavljanju projektov v novem 6. okvirnem raziskovalnem programu Evropske zveze slovenski in avstrijski zgodovinarji niso izkoristili svojih primerjalnih prednosti: poznavanja jezikov, kulture in prostora srednje ter jugovzhodne Evrope, skupne habsburške oz. avstro-ogrske zgodovine, narodnih in posebej manjšinskih vprašanj. Zaradi premaj-

* * *

⁶² Marija Mitrovič, *Geschichte der slowenischen Literatur : Von den Anfängen bis zur Gegenwart. /Übersetzt, bearbeitet und ergänzt von Katja Sturm-Schnabl/ Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj 2001.*

⁶³ Jernej Zupančič, *Slovenci v Avstriji = The Slovenes in Austria*, Ljubljana 1999 (*Geographica Slovenica*; 32).

⁶⁴ Irena Šumi, *Kultura, etničnost, mejnost : konstrukcije različnosti v antropološki presoji*, Ljubljana 2000.

⁶⁵ Marija Jurič Pahor, *Narod, identiteta, spol*, Trst 2000.

⁶⁶ Borut Bohte, Mirjam Škrk, *Pomen Avstrijske državne pogodbe za Slovenijo in mednarodnopravni vidiki njenega nasledstva*; v: *Pravnik* 52/1997, št. 11-12, s. 601-630. Borut Bohte, *Avstrijsko (ne)izpolnjevanje mednarodnopravnih obveznosti iz avstrijske državne pogodbe do slovenske manjšine*; v: *X. dnevi javnega prava, Portorož*, 14. - 16. junij 2004, Ljubljana 2004 (*Izobraževanje in usposabljanje v javni upravi 1/2004*), s. 477-491.

⁶⁷ Samo Kristen, *Nekaj pogledov na vprašanje nadaljnje veljavnosti Avstrijske državne pogodbe in slovenskega nasledstva statusa sopodpisnice pogodbe*; v: *Razprave in gradivo – Treatises and Documents 2000*, št. 36-37, s. 95-114.

⁶⁸ Wieser Enzyklopädie des Europäischen Ostens : Vorausband, Klagenfurt/Celovec etc. 1999, Perspektivenband, Klagenfurt/Celovec etc. 2001, ter Bd. 10, Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens, Klagenfurt/Celovec etc. 2002.

⁶⁹ Branko Šomen, *Molčeče nevidno bratstvo. Prostožidarstvo na Slovenskem*, Murska Sobota, Zagreb, Ljubljana 2002, s. 306.

hne organizacijske prodornosti zgodovinarji tudi nismo močnejše vplivali na vsebino prvega petletnega slovensko-avstrijskega programa kulturnega, izobraževalnega in znanstvenega sodelovanja; program – podpisan na Dunaju 11.6.2003 – vseeno poimensko navaja nekatere partnerske arhivske, knjižnične in raziskovalne institucije ter podpira tudi muzealsko in spomeniško-varstveno sodelovanje.

Posebej za zgodovinopisje 20. stoletja, ki med objavami na obeh straneh meje opazno prevladuje, je pomemben razmah memoaristike in biografike. Če se pri navajanju primerov omejim na koroške Slovence in stike prek meje, poleg starejših knjižnih spominov Karla Prušnika Gašperja, Franca Petka, Helene Kuhar Jelke in Mitje Vošnjaka, omenim novejše avtorje, kot so Bogdan Osolnik, Božidar Gorjan Bogo, Andrej Kokot, in najnovejše Lipej Kolenik,⁷⁰ Tone Jelen,⁷¹ Lovro Sodja,⁷² Jožef Jeraj,⁷³ Reginald Vospernik⁷⁴ ter Tonči Schlapper.⁷⁵ Največ objavljenih krajših spominov se nanaša na čas druge svetovne vojne in posebej na pregnanstvo ter partizanski boj; del teh spominskih zapisov je bil objavljen tudi v nemškem prevodu. Po sistematičnosti in obsegu je sedaj najbolj opazna spominska serija, ki je nastala pod vodstvom etnologinje Marije Makarovič *Tako smo živeli*; obsega že dvanajst knjig. Med neobjavljenimi rokopisnimi spomini posebej opozarjam na Mirta Zwittera.

V novejših monografijah ali zbornikih so predstavljeni koroški Slovenci: Urban Jarnik, Matija Majar Ziljski, Andrej Einspieler, Franc Grafenauer, Fran Eller, Lambert Ehrlich, Gregorij Rožman, Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, Joško Tischler, Janko Ogris, Pavle Kernjak, Milka Hartman, Valentin Oman, Jurij Trunk, Josip Šašel, Valentin Inzko, Tomaž Holmar, Anton Nagele, Lovro Kaselj in Pavle Zablantnik. Izjemen dosežek je najnovejša disertacija o Štefanu Singerju.⁷⁶

Razvoj biografike odsevajo tudi publikacije, kot so starejše *Naši rajni duhovniki*, Jožeta Širclja *Koroška znamenja*, Marjana Remica *Koroška pričevanja* ter *Slovenski biografski leksikon*, novejša *Enciklopedija Slovenije*, *Wege zu Minderheiten*, za tisk pripravljeni koroški slovenski *Kdo je kdo* (v okviru omenjenega

* * *

⁷⁰ Lipej Kolenik, Mali ljudje na veliki poti : spomini na predvojni, vojni in povojni čas na Koroškem, Celovec/Klagenfurt ³2003. Isti, Po zmagi – zatiranje in zapori : Spomini na angleško zasedbeno oblast 1945-1955, Celovec/Klagenfurt 2003.

⁷¹ Tone Jelen, Hoja za mavrico : Spomini iz temnih dni pričakovanja, Klagenfurt/Celovec 2002.

⁷² Lovro Sodja, Mojih dvajset glasbenih let na Koroškem (1979-1999), Celovec 2002.

⁷³ Jožef Jeraj, Preko Karavank : Dnevnik slovenskega generalnega konzula v Celovcu 1992-2000, Ljubljana : samozal., 2002.

⁷⁴ Reginald Vospernik, Šole mojega življenja, Celovec 2002.

⁷⁵ Tonči Schlapper, Iz življenja na obronkih : Spomini, Klagenfurt/Celovec 2004.

⁷⁶ Berta Luschin, Pfarrer Stefan Singer und die nationale Konflikt. Eine Mikrostudie zur südwestlichen Wört-herseeregion (1900-1914). Band I. Band II. (Diss.) Universität Klagenfurt 2003 (v pripravi za tisk).

Karnerjevega projekta) ter uvrstitev dr. Ángele Piskernik med sto najpomembnejših žena evropskega Vzhoda.⁷⁷ Delovanje zamejskih osebnosti se zrcali tudi v številnih jubilejnih zbornikih različnih društev, organizacij, zavodov in glasil, ki so prispevali k "narodovanju" koroških Slovencev. Novejši zbornik o koroški "eliti" vključuje tudi – v okviru našega projekta pripravljen – pregled tri četrt stoletja delovanja Kluba koroških Slovencev v Ljubljani.⁷⁸ Z zaključkom *Enciklopedije Slovenije* je bila zaokrožena strnjena predstavitev ne le koroških, ampak tudi ostalih zamejskih organizacijskih subjektov.

Krajevna zgodovina se utrjuje kot sestavni del znanstvenega zgodovinopisja, ima pa zelo širok krog bralstva. Tega ne izpričuje le ponatiskovanje knjig starega dobrega Štefana Singerja in nova serija Bertranda Kotnika o zgodovini hiš južne Koroške, ampak predvsem knjižna polica s kulturnozgodovinskimi zborniki o posameznih južnokoroških krajih: Dobrla vas, Sele, Bilčovs, Vogrče, Šentjanž v Rožu, Radiše, Škocjan, Libuče, Libeliče in Pliberk.

Preizkus za slednje častitljivo (in v 20. stoletju mejno) mesto⁷⁹ pokaže, da je skupaj s svojo okolico vsekakor dostojno predstavljen tudi v osrednjih slovenskih publikacijah. Pliberk obravnava standardno delo Boža Otorepca o srednjeveških pečatih in grbih.⁸⁰ Knjiga mladega medievista Matjaža Bizjaka posebej predstavlja gospodarsko poslovanje habsburškega deželnoknežjega gospodstva Pliberk na prelomu iz 14. v 15. stoletje.⁸¹ Marijan Zadnikar je v svoj koroški umetnostnozgodovinski priročnik seveda vključil tudi pliberško cerkev.⁸² Med leti 1462 in 1787 je pliberška župnija z več drugimi koroškimi pripadala ljubljanski škofiji, kar je obdelal Anton Svetina.⁸³ Obširno je o Pliberku pisal že Singer.⁸⁴ Pliberški "magister

* * *

⁷⁷ Helena Verdel, Traude Kogoj, Die hundert bedeutendsten Frauen des europäischen Ostens, Klagenfurt/Celovec 2003. Prim. še: Janez Stergar, Dr. Ángela Piskernik (1886-1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka; v: Aleksander Žižek (ur.), Ženske skozi zgodovino : Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev ; Celje, 30. september – 2. oktober 2004, Ljubljana 2004, s. 227-257.

⁷⁸ Janez Stergar, Klub koroških Slovencev v Ljubljani; v: Tina Bahovec (Hg./izd.), Eliten und Nationwerdung = Elite in narodovanje : Die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slowenen = Vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev, Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj 2003, s. 29-83 (Unbegrenzte Geschichte = Zgodovina brez meja ; 10). Isti, Stane Uršič – osemdesetletnik : Jubilej častnega predsednika Kluba koroških Slovencev v Ljubljani; v: *Koroški vestnik* 38/2004, št. 1, s. 5-14. V ta sklop sodi npr. tudi popis arhivskega fonda: Viktor Vrtnjak, Klub koroških Slovencev v Mariboru 1928-2003, Maribor 2003 (Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji ; 9).

⁷⁹ Milan Piko (ur.), Na poti v vas : Pliberk in okolica, Pliberk 1995, 1999.

⁸⁰ Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. Ljubljana 1988.

⁸¹ Matjaž Bizjak, Ratio facta est : Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem, Ljubljana 2003 (Thesaurus memoriae. Dissertationes ; 2).

⁸² Marjan Zadnikar, Po starih koroških cerkvah, Celovec 1984, s. 186-189.

⁸³ Anton Svetina, Prispevki k zgodovini Pliberka in okolice; v: *Zgodovinski časopis* 28/1974, št. 3-4, s. 223-268. Isti, Prispevki k zgodovini Šmihela pri Pliberku; v: *Zgodovinski časopis* 29/1975, št. 3-4, s. 277-297.

⁸⁴ Stephan Singer, Kultur- und Kirchengeschichte des Dekanates Bleiburg, Klagenfurt/Celovec 1983.

sanitatis” je bil 1675-1681 znameniti Gregorij Karbonarj iz Kranja.⁸⁵ Krajše orise zgodovine Pliberka vsebujejo vsi slovenski splošni leksikoni in enciklopedije,⁸⁶ prav tako tudi različni turistični vodniki.⁸⁷ Nace Šumi je Pliberk vključil v svojo obravnavo naselbinske kulture. Dve desetletji stari zbornik *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes* Pliberk omenja na 44 straneh, *Enciklopedija Slovenije* pa se ob kraju podrobneje ustavlja na osmih mestih.

Pliberk z bližnjo okolico se je v svetovno zgodovino vpisal sredi maja 1945 s “pliberško operacijo oz. tragedijo”, o čemer obstaja veliko objav, Hrvati pa so na to temo že imeli tudi resen znanstveni simpozij. Leta 2003 je prispevek na slovenski TV znova opozoril na “odvlečene”. Pretresljiva spominsko-dokumentarna knjiga nekdanjega pliberškega župana Othmarja Moryja⁸⁸ potrjuje pravilo o slabem poznavanju slovenskih objav in spregleduje, da smo npr. v *Zgodovinskem časopisu* že spomladi 1997 objavili sintetičen prikaz problematike “odvlečenih”, vključno s fotografijo verjetnega morišča v Lešah.⁸⁹

Drago Druškovič, literarni zgodovinar in pisatelj, nekdanji direktor našega inštituta, je bil maja 1945 študent medicine in tisti “partizanski komisar”, ki je dosegel izpustitev večje skupine v Pliberku že zajetih ljudi in jih tako rešil verjetnega “izginotja” nekje na slovenski strani meje. Čeprav je bil omenjeni primer velikodušnega in civiliziranega ravnanja že dolgo tega objavljen v slovenski strokovni reviji, ga koroška nemška publicistika večinoma vztrajno spregleduje.

Po 56 letih je bil poleti 1991 pri Pliberku še en vojaški spopad, in sicer jugoslovansko-slovenski za mejni prehod Holmec. Odlaslanje s strokovno, tudi zgodovinarsko, raziskavo o morebitnem kršenju vojnega prava v tem spopadu je posledično “odneslo” notranjega ministra Bandlja. Kaj dragocenejšega nam lahko odnese izogibanje soočenju različnega dojetanja ali sploh spregledovanje zgodovinskih elementov v percepciji etničnih razlik v Sloveniji in na njenem narodnostnem obrobju?

* * *

⁸⁵ Peter V. Borisov, Dr. Gregorij Karbonarj (Oglar, Voglar) de Wiesenegg (1651-1717) – zdravnik in diplomat; v: *Zgodovinski časopis* 51/1997, št. 2, s. 187-204. Isti, Voglar, Gregor; v: *Enciklopedija Slovenije*, 14, U-We, Ljubljana 2000, s. 305.

⁸⁶ V novejšem času predvsem: B./ela/ Se./ver/ et al., Pliberk; v: *Enciklopedija Slovenije*, 8, Nos-Pli, Ljubljana 1994, s. 414-415. /Drago Perko, Janez Stergar, / Pliberk; v: *Veliki splošni leksikon*, 6, P-RŽ, Ljubljana 1998, s. 3248-3249.

⁸⁷ Tu je v zadnjih letih najbolj ploden avtor Janko Zerzer, ki je v tedniku *Nedelja* objavil tudi kulturnozgodovinske opise koroških podružničnih cerkva in kapel.

⁸⁸ Othmar Mory, Liescha/Leše – 1945 : Stätte des Grauens und des Gedenkens..., Bleiburg 2002.

⁸⁹ Risto Stojanovič, Prispevek k vprašanju odpeljanih (“odvlečenih”) in izginulih oseb na Koroškem maja 1945; v: *Zgodovinski časopis* 50/1996, št. 4, s. 589-594. Več let prej tudi pregledni članek: Janez Stergar, Sence preteklosti v obliki stotnije “odvlečenih” s Koroškega; v: *Delo* 2.6.1990, št. 127.